

Environmentálna etika vo výrobe a spotrebe

V. Zapletal: *Environmental Ethics in Production and Consumption. Život. Prostr., Vol. 32, No. 6, 285–287, 1998.*

Ethics is a science about how the man should act in a good sense. To act in a good sense towards animate and inanimate objects – that are the components of the environment – has its scientific sound foundation as well as theological reasons. Thanks to this fact environmental ethics develops, as well as ethics of man's behaviour to his environment, the part and creator of which he is. The subsystems of ethics are economical ethics and enterprise ethics. The economic model of society determines ethics in the economic life of society, i.e. within the processes of production and consumption. This often causes a contradiction between material interests of entrepreneurs and ethic principles. The precondition of dissemination the environmental ethics is environmental education and environmental culture.

Etika je dobroveda, veda o tom ako človek, spoločnosť, má konať dobro, nekonať zlo inému človeku, spoločnosti. Pochopenie skutočnosti, že človek je súčasťou prírody, najdokonalejšou zložkou živej prírody, rozšíriло objekt konania dobra z človeka, spoločnosti i na prírodu ako celok, jej biotické i abiotické zložky, krajinu, planétu Zem i celý dosiahnuteľný kozmos. Konanie dobra človekom, spoločnosťou, všetkým živým i neživým objektom, ktoré tvoria súčasť životného prostredia v najširšom zmysle slova, má svoje vedecké opodstatnenie i teologické zdôvodnenie (Zapletal, 1997). Vďaka tejto skutočnosti rozvíja sa environmentálna etika, etika správania sa človeka voči jeho životnému prostrediu, ktorého je súčasťou i tvorcom (OSN, 1973).

Environmentálna etika a ekonomická etika

Popri rozvíjajúcej sa environmentálnej etike sa v poslednom desaťročí rozvíja u nás i vo svete podnikateľská etika, v súvislosti s nárastom sociálnych disfunkcií, presadzovaným a šíriacim sa neoliberalizmom v ekonomike i politike. Etikou v podnikaní sa zaoberajú nielen odborníci z oblasti ekonomiky, manažmentu, ale i cirkevné inštitúcie (Grešo, 1998).

Nie je to náhodné. Osobitne židovsko-kresťanská tradícia v Európe a inde vo svete má k otázke etiky, morálky

v podnikaní, obchodovaní, ekonomike, dávno vyhranené stanoviská.

Rozvoj podnikateľskej etiky súvisí s neustále narastajúcim požadovaním verejnosti, mimovládnych organizácií a niektorých vedeckých kruhov zmeniť ekonomický model, ktorý produkuje všade na svete veľa sociálnej nespravodlivosti, spoločenskej a hospodárskej nemoralnosti, porušovaní najzákladnejších etických, morálnych pravidiel v spoločnosti, vo vnútroštátnych i medzinárodných vzťahoch.

Konštatovania, že ekonomický model založený na liberalizme, monetarizme, prináša v praxi veľa neakceptovateľných sociálnych javov, vedú postupne, ale iste, k tendencii formulovať etiku ekonomickú, etiku hospodárskeho života, hospodárskych modelov fungujúcich v súčasnom svete, hlavne po rozpade sovietskeho modelu ekonomiky a sociálneho systému. Úmyselne hovorím "sovietskeho", lebo tento model vychádzal síce z predstáv utopistov 16. a 17. storočia, ale bol modelom šitým na špecifické podmienky Ruska na začiatku 20. storočia.

Výroba a spotreba sú fázy ekonomického reprodukčného procesu, hospodárstva. Etika výroby a spotreby preto nemôže byť iná, ako je etika ekonomického modelu. Kritéria dobrého a zlého konania sú pre majiteľov kapitálu iné, ako pre ostatnú časť obyvateľstva. Ak je pre jedných všetko, čo vedie k narastaniu produktívneho kapitálu a bohatstva správne, pre ostatnú verejnosť to

spravidla nemusí byť dobré. O tomto rozpore existuje rozsiahla literatúra (Oderová, 1997).

Environmentálna etika výroby a spotreby v trhovom modeli ekonomiky musí mať spoločenskú dimenziu, lebo takúto dimenziu má životné prostredie človeka, spoločnosti. Táto etika sa môže dostať do rozporu s individuálnymi záujmami podnikateľov ak u nich absentuje environmentálne vedomie. Environmentálna etika výroby i spotreby súvisí s vedecky poznanou nevyhnutnosťou trvalo udržateľného rozvoja spoločnosti, všetkých jej aktivít, teda aj rozvoja ekonomiky, jej fáz výroby i spotreby. Trvalo udržateľný rozvoj charakterizovala Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj r. 1987 ako *“spôsob rozvoja, ktorý uspokojuje potreby prítomnosti bez oslabenia možností budúcich generácií uspokojovať ich vlastné potreby.”*

Filozofická a normatívna stránka environmentálnej etiky výroby

Filozofická stránka environmentálnej etiky, *environmentálna etológia*, vychádza z environmentálnej filozofie, filozofie vzťahu človeka, spoločnosti, jej konania, menovite ekonomických činností a biosféry, teda tej časti prírody, v ktorej žijú a reprodukujú sa živé organizmy. Celá hospodárska činnosť, vrátane jej základu – výroby, uskutočňuje sa v prírode, z prírody čerpá všetky vstupy a vracia tam všetky svoje želané produkty i neželané výstupy (odpady).

Environmentálna etika výroby, presnejšie výrobcov, majiteľov výrobných faktorov a výrobkov, spočíva v minimálnom poškodzovaní prírody, krajiny, pri samotnom zakladaní výroby, lokalizácii výrobných jednotiek, v minimalizovaní poškodzovania prírody pri čerpaní všetkých materiálových a energetických vstupov do výroby, minimalizovaní poškodzovania prírody v procese výroby, menovite všetkými druhmi výrobných odpadov – energetických, plyných, tekutých a tuhých. Napokon, environmentálna etika výroby spočíva i v zodpovednosti konštruktéra, projektanta, vývojára a výrobcu za environmentálnu neškodnosť vyrobených produktov pri ich používaní a po ukončení ich života a premene na odpad, ktorý treba recyklovať, alebo v prírode zneškodniť, uložiť. Environmentálna etika vyplýva z poznania objektívnej nevyhnutnosti trvalo udržateľného rozvoja spoločnosti a jej ekonomiky. Pochopiteľne, takáto environmentálna filozofia a etika je v protiklade so záujmom podnikateľov – prvovýrobcov, pôsobiacich v oblasti ťažby prírodných obnoviteľných i neobnoviteľných zdrojov: ich záujmom je čím viac vyťažiť, vyloviť, vyrúbať, lebo ich zisk a narastanie bohatstva sú priamo úmerné objemu týchto aktivít.

Požiadavky na prvovýrobcov rastú, pretože výrobcovia, majitelia kapitálu v spracovateľských odvetviach a službách, majú tendenciu nepretržitého rozširovania, neustáleho rastu svojich hospodárskych aktivít z rovnakého dôvodu ako podnikatelia v prvovýrobe: rozširovaním výroby v spracovateľských odvetviach rozširovať svoju ponuku na trhu, získať čím ďalej tým väčší segment trhu, a tým realizovať vyššie príjmy, rýchlejší rast, rýchlejšie hromadenie svojho majetku. Tento záujem vedie výrobu – rozumej majiteľov výrobných faktorov, na základe ich vzájomnej konkurencie v predháňaní sa na trhu – kto predá viac. Všetkým sa to nepodarí, a preto vznikajú prebytky na trhu, ktoré v určitej lokalite nie sú použiteľné, a teda predstavujú zbytočne spotrebované prírodné zdroje vrátane zbytočne vynaloženej práce a umu ľudí pôsobiacich vo výrobe a predvýrobných etapách reprodukčného procesu. Týmto sa výroba, majitelia výrobných faktorov a produktov výroby dostávajú do rozporu s najelementárnejším princípom environmentálnej etiky – šetrným využívaním prírodných zdrojov. Volanie environmentalistov, ekologov, že treba zmeniť takýto prístup k prírodným zdrojom, zmeniť ekonomický model, ktorý podnecuje koristnícky vzťah výroby, ekonomiky k prírode, je volaním proroka na púšti: ekonomické záujmy majiteľov výrobných vstupov sú silnejšie ako environmentálne etika! O nápravu sa môže postarať štát, dostatočné environmentálne vedomie výrobcov i spotrebiteľov, kultúra podnikateľov, alebo tvrdá konkurencia na trhu environmentálne vhodných a environmentálne nevhodných výrobkov. V súčasnosti jedine štát môže deklarovaním environmentálnych kritérií pri verejných objednávkach, financovaných zo štátneho rozpočtu, ovplyvniť výrobu, majiteľov výrobných podnikov, aby konali v zmysle environmentálnej etiky, podľa princípov trvalo udržateľného rozvoja. Takéto zámery majú už aj svoje európske normy, ktoré filozofickú environmentálnu etiku premieňajú na normatívnu environmentálnu etiku (EC, 1993).

Environmentálne vedomie a kultúra predstaviteľov podnikateľskej sféry združených v Medzinárodnej obchodnej komore, umožnili zrod dokumentu *“Podnikateľská charta trvalo udržateľného rozvoja. Princípy environmentálneho manažmentu”* (CCI, 1991). Tento dokument systémom obchodných tlakov odberateľov, výrobcov, na ich subdodávateľov vstupov vytvára mimoparlamentnú normu environmentálnej etiky výroby. Jej dodržiavanie a šírenie podporuje aj tlak konkurencie na trhu, hlavne medzinárodnom trhu výrobkov, a teda výrobcov environmentálne vhodných a nevhodných výrobkov. Pri rastúcom verejnom environmentálnom vedomí bude trh napomáhať kúpe tých výrobkov, a teda i rozširovaníu tých výrobcov, ktorých majitelia budú dôslednejšie zohľadňovať environmentálnu etiku.

Environmentálna etika spotreby

Environmentálna etika spotreby spočíva vo vytváraní, podnecovaní a realizovaní finálnej spotreby, ktorá svojou štruktúrou, rozsahom, zodpovedá kritériam trvalo udržateľného rozvoja a etike vzťahov jednotlivca, spoločnosti, národov jednotlivých krajín i celého sveta. Finálna spotreba jednotlivca, kolektívov, verejnosti, neziskových inštitúcií, ktorá zodpovedá takejto charakteristike, znamená, že svojím rozsahom umožňuje uspokojovať racionálne materiálne i nemateriálne potreby finálnych spotrebiteľov, im zodpovedajúcu potrebu prírodných zdrojov a energie, umožňujúcu reprodukciu obnoviteľných prírodných zdrojov, ich maximálnu možnú recykláciu, vracanie do prírodných kolobehov hmoty a energie, ako aj rozumné nakladanie s nerecyklovateľnými odpadmi.

Environmentálna etika spotreby predpokladá realizáciu filozofie **BYŤ** a nie **MAŤ**. Samoučelná spotreba, spočívajúca v nepotrebnom hromadení vecí, vyžadujúca nepotrebné čerpanie a ničenie prírodných zdrojov, najmä flóry a fauny a nadmerné čerpanie nebiotických zložiek životného prostredia, je v nesúlade s environmentálnou etikou. Environmentálne vhodná spotreba jednotlivca, spoločenstva ľudí, vyžaduje, pochopiteľne, určitú vzdelanosť, kultúrnu úroveň ľudí z hľadiska ich objektívne nevyhnutných materiálnych a duchovných potrieb. Veľká časť obyvateľstva vo vyspelých krajinách a drvivá časť obyvateľstva v rozvojových krajinách v dôsledku ich sociálneho postavenia žijú a zápasí o zabezpečenie najzákladnejších potrieb na udržanie holého života. Štatistiky biedy, svetové štatistiky, o tom svedčia jasnou rečou čísel. Je pochopiteľné, že od tejto časti obyvateľstva priemyselne vyspelých, a hlavne rozvojových krajín, je nereálne požadovať, aby racionalizovali svoju "spotrebu". Nemorálne, neetické, je deklarovať nevyhnutnosť zastavenia ekonomického rastu v týchto krajinách. To by odsúdilo ich žijúce obyvateľstvo na trvalú biedu a hlad. Preto akákoľvek kritika "konzumnej" spoločnosti, zahrňujúca dobre žijúce i žijúce obyvateľstvo do jedného vreca pod pojmom "spoločnosť", od ktorej sa požaduje racionalizovať spotrebu, je pomýlená. Menšia časť obyvateľov Zeme, pravda, žije v prebytku, plytvá jej produktmi, dokonca pre potešenie vyžaduje a podporuje nezmyselné kynoženie určitých druhov (kožušinových zvierat, veľrýb, nosorožcov, slonov a pod.). V niektorých krajinách sa pri hodovaní plytvá potravinami, zatiaľ čo inde by sa radi sýtili aspoň omrvinkami zo stolov nezmyselne hodujúcich a plytvajúcich darmi Zeme. Prejav takejto "konzumnej" spoločnosti vyvolávajú u teoretikov, filozofov, ekológov volanie po novej spoločnosti, novom ekonomickom modeli spoločnosti v národnom i svetovom meradle. Nie je účelom tejto štúdie posudzovať

myšlienky o novom svetovom poriadku, informačnej spoločnosti a pod. Je isté, že vzrastom vzdelania, všeobecnej kultúry, urýchlením vzdialenia sa človeka od jeho "prehistorickej úrovne" bojovníka, zabijáča, teda živého tvora, ktorý zabíja seberovných, dostáva sa spotreba človeka, spoločnosti na racionálnu úroveň. Na to netreba drastickým spôsobom obmedzovať populačný vývoj, pôrodnosť, ale odstránením biedy a nevedomosti zabezpečiť spomaľovanie nárastu počtu obyvateľov Zeme.

Spotrebu, jej rozsah a štruktúru, ovplyvňuje v trhovej ekonomike, riadenej ziskovými záujmami majiteľov kapitálu, samotná výroba, teda podnikatelia, ich environmentálna etika. Zmeniť štruktúru a rozsah spotreby v podmienkach konzumnej spoločnosti znamená nájsť liek, spoločenský postup na zmenu ziskových záujmov majiteľov kapitálu, ktorí spotrebúvajú vo výrobných procesoch prírodné zdroje, prírodné materiály a energiu, predovšetkým v záujme nárastu svojich ziskov. To je však problém politiky, geopolitiky, a nie environmentálnej etiky. Základným predpokladom šírenia environmentálnej etiky u výrobcov i spotrebiteľov je šírenie environmentálnej vzdelanosti, environmentálnej kultúry, environmentálnej výchovy verejnosti, osobitne ľudí pôsobiacich v decíznej sfére. Bez environmentálneho vzdelania, bez jeho cieľavedomého a účinného šírenia, nebude vo výrobe ani v spotrebe environmentálnej etiky, nebude ešte dlho trvalo udržateľný rozvoj spoločnosti, ani ekonomiky na planéte Zem.

Literatúra

- CCI, 1991: La Charte des entreprises pour le développement durable. Principes de gestion de l'environnement.
- EC, 1993: Council Regulation (EEC) No 1836/93 of 29 June 1993, OJ of the EC OJ L 168, 10 July 1993.
- Grešo, J., 1998: Zbožnosť moderného človeka a jeho vzťah k životnému prostrediu. *Život. Prostr.*, 32, 2, p. 72–74.
- Oderová, E., 1997: Etický rozmer v procese starostlivosti a ochrany životného prostredia. ASPEK, Bratislava.
- OSN, 1973: Rapport de la Conférence des Nations unies sur l'environnement, Stockholm 1972. New York, 1973, p. 3.
- Zapletal, V., 1997: Etika, ekonomika a životné prostredie. Sborník z konferencie Etika podnikaní a verejné správy, Hradec Králové, p. 132–135.

Prof. Ing. Vladimír Zapletal, CSc. (1931), univerzitný profesor, vedúci Centra európskych štúdií Fakulty managementu UK, Odbojárov 10, 831 04 Bratislava